

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 25, 2007.

ЧЕРНОГОРСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК И ИСКУССТВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 25, 2007.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 25, 2007.

UDK 821.163.4.09-31 Лалић

Зорица РАДУЛОВИЋ

ПОСТУПЦИ ОБЛИКОВАЊА ТЕКСТА У „ЗЛОМ ПРОЉЕЋУ” МИХАИЛА ЛАЛИЋА

Апстракт: У раду се указује на неки од поступака обликовања текста у Злом прољећу Михаила Лалића. То су репетиција или понављање, кумулација и пауза којима писац остварује ефикасан стилски утисак и особитост језичког исказа у свом дјелу.

Кључне ријечи: понављање, комуникативни ефекат, кумулација, стилистичка маркираност, пауза, осамостаљивање, организација језичког исказа.

1. Ријеч му је горштакча јер је чврста и њжна. Све је натопљено бојама и музиком. Боје као да су се истопиле из патње. Музика из немира, јадиковке и наде. Ове утиске записао је Божо Милачић у Предговору „Злом прољећу”.¹

1.1. Ми смо се за ову прилику одлучили да укажемо на неке од поступака обликовања текста у поменутом роману. Један од тих поступака је и **репетиција** или **повнављање** која је наглашено присутно у овом Лалићевом роману и има специфичну умјетничку функцију. Када неком елементу (лексичкој јединици) придаје посебан значај и жели читаоцу да скрене пажњу на њу – Лалић је понавља. Тог понављања код овог писца има у великој мјери, и то или у оквирима једној исказа, једног параграфа или чак на ширем плану гдје се поновљене јединице преносе из параграфа у параграф.

Као што смо већ истакли, понављањем се побољшава комуникативни ефекат и упечатљивије дјелује на читаоца јер појачава његову

¹ Графички завод, Титоград, 1965. год.

пажњу самим тим што га упућује на садржај који је у исказу најбитнији.

Показаћемо како то изгледа на плану реченице:

- Мрак је: топот, **тугањ**, **тугањ**, коњи (341);
- **Чекам** и **чекам**, па сам се уморио гледајући (350);
- „**Овамо, овамо**”, машу храстови, „овдје има мјеста”... (203);
- **Иде** и **иде** човјек – може да буде пећина и гори непозната и дрво на обронку и узалудан крик на језеру (242);
- А ја сам **чекао** и **чекао** – јер немам шта друго да радим на свијету (245);
- **Чекамо** и **чекамо**, па онда – нема другог излаза (87);
- **Иду**, **иду** жалосне кабанице (360);
- Војници ништа не говоре, само **пролазе** и **пролазе** (350);
- ... па **сједим** и **сједим**, а не може се (350);
- ... него су **пуцали** и **пуцали** у љешину, кидајући је куршумима (198);
- Ништа о оружју, ништа о трговини (413);
- ... јер он овом народу **не вјерује**, а ни мајци својој **не вјерује** (328);
- Па се **рукујемо**, **рукујемо**, бар трипут обећах да ћу други пут доћи (517);
- И сви који би требало бар мало да се одупру и потрају – **падају**, **падају**, непрестано (454);
- ... гдје на сто начина **жале** мајке и жене **жале**... (468);
- ... и свуда гдје смо несрећни и поробљени – **боли**, **боли**... (468);
- Триста година само **својта** и сви су **својта**... (243);
- ... па су се њиве бијеле на мјесечини и Качаранда се весељаше: **биће** ракије, **биће** мученице, **биће** шљивована... (323).

Ваља истаћи да формалне карактеристике оваквог понављања исте ријечи погодују стилски обојеном изражавању појачаности значења,² а за остварење овог стилског ефекта довољно је да ријеч буде удвојена, те је како се из примјера види редупликација основни облик овог понављања, док на примјере вишеструког понављања нијесмо наишли у дјелу.

Лалић понекад интерес читалаца појачава још и паузом коју ставља између понављаних дјелова (што је и иначе уобичајено код по-

² Љубомир Поповић, *Понављање речи ради стилског појачавања значења*, Наш језик, XVII, св. 3, Београд, 1969, 128.

нављања) при чему се паузом означеном зарезом или другим знацима интерпункције постиже да се појам о коме је ријеч (основа саопштења) још једном упечатљиво појави у читаочевој свијести. А с друге стране, паузом се ствара напетост и повећава интерес за оно што ће доћи послје паузе.

Јасно је и сасвим извјесно да у свим наведеним примјерима разумљивост реченице не би била умањена ако би се поновљени дио изоставио, али је понављање овдје потребно да би се што изразитије представило и нагласило нешто, да би се то вјерно и сугестивно насликало. Јер, очигледно, пишчева намјера овдје није само да сачува вриједност члана којег понавља, већ више да га истакне, да га учини упечатљивијим, да инсистира на њему. Највећа комуникативна функција оваквог понављања јесте да се привуче читаочева пажња на издвојену и истакнуту основу саопштења, да се што боље изнијансира нека мисао, што вјерније прикаже говор личности, или њихових преживљавања и размишљања, а често и намјера да се савршено репродукује живи говор.

1.2. Понављање исте језичке јединице код Лалића је у великој мјери присутно и на међуреченичном плану.

– „**Причекај! При-че-кај**„, вичу за мном (402);

– И то **лажеш**. Све **лажеш**, непрестано-откад памтим (403)

– „С вама из школе **никад човјек** није сигуран„. **Никад човјек** није сигуран (457).

– ... једна гадна јазбина гдје сви **само јачима** признају право. **Само јачима** и лукавијима и лупежима, а све друге – на робију (382);

– Ништа **се не чује**. Од оних теретних кола, **не чује се** (345);

– Је ли стварно неко **викнуо**, или је то само мој сан у сну? А тако ми се чини да **је викнуо**, чак и сад ми у ушима одјекује (345);

– И мисле да су послани да не стигну, и **нико никоме не вјерује**.

Нико ником не вјерује и сви вичу – село Врчин (342);

– ... а **ништа** није могла да одговори. Ето – **ништа** (309);

– ... нијесмо је ни видјели – ту борбу, **ништа**, као и да смо били **ништа**, увијек, прије и послје, и за све вјекове будуће – нико и **ништа** на свијету... (307);

– „**Немој** оцу да казујеш”, рече, и опет се изви од бола. „**Немој...**” и заборави шта је хтјела... (566).

1.3. Лалић зна и у ширем контексту да употреби вишеструко поновљену језичку јединицу.

Ено на Вилујевом Колу – **збогом, Сунце!** Још се бори да потраје, а не може. И отима се сваки жбун за још мало, и трепери, сав у крви – **збогом, Сунце!**

И Видра је рекла – **збогом, Сунце**, а јутро је тек било. Сад се сјећам да је то рекла – погледом од муке замагљеним и руком која се хладила у мојој руци. Изненада је одједном то рекла, зачуђена – како се све затамњује – и у бол руши – **збогом Сунце**” (456, 457).

Несумњиво је да овдје имамо и препознајемо један поетски набој и да овако поновљене јединице имају стилску вриједност.

1. 4. Одређене језичке јединице могу бити поновљене у непромијењеном облику, могу бити поновљене у скраћеном облику, или проширене новим детерминатима или пак изражене на нови начин (са модификацијама или супституцијама) што значи да садржај (као и форма) поновљеног или понављаног дијела конструкције може бити нешто другачији.

Под таква, епаналептичка понављања³ подразумевамо дакле понављање структурно неподударних синтаксичких јединица. Наиме, поновљена јединица увијек је дио шире синтаксичке структуре то јест праћена је модификатором или актуализатором јер она у потпуности не понавља, него увијек спецификује значење претходне јединице.

– ... и неста као **мјехур** нечујно, **један огроман мјехур** који се без икаквог звука изгуби (328);

– Бацали су их у воду и Лим их је односио и пливале су **надувене** као **слонови**, **сиве као слонови** и огромне, и надао сам се да ће нестати из мога вида заувјек... (323);

– „Овамо, овамо”, машу хрстови „овдје има **мјеста**, **доста мјеста**”... (203);

– Но најбоље би било да ту останем лежећи ваздан и у све дане будуће – да **спавам**, **стално спавам**, али кад се пробудим да се ничег не сјетим... (29);

– Па кад ме дотуку у овим ливадама биће за сва времена **сама**, **сасвим сама** (508);

– Он продужаваше **као машина**, као **машина која млитаво мелје** (382)

³ Према Милошу Ковачевићу, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Кантакузин, Београд, 2000, 326.

– ... и биће богзна колико **мјесечина, милион мјесечина**, а узалуд (299);

– Не питај ме **то, само то**, јер је тамо рана и бол и бојим се да не вриснем (139);

– Све је то истина – **гомила истине** и још **пљусак истине** одозго, али чему? (236).

1.5. Некад функцију поновљеног елемента код Лалића врши само везник, замјеница или предлог.

– Враћа се из планине, из Жељина, низ Пискаву Долину, Којо Милетић и опет виче: виче **као** да је луд и **као** да је пожар угледао и **као** да се дави и онда – **као** да му кажу гуле са жива тијела (59);

– **Шта** да кажем његовој мајци, и **шта** Иви, и **шта** свима који ће зинути да питају (457);

– „Чему се смијеш, јадо мали, **без** оца, **без** ујака, **без** никога!” (208);

– Пође тетуравим ходом старца који пажљиво прелази баре и јарке и води рачуна, **због** зглобова сасвим истрошених, **због** реуме, **због** три рата и четрдесет година службе... (143);

– Пјешаче тако **за** све, за сваког, **за** праћедове изгубљене у тамама и праунуке нерођене... (352);

– Наста збрка и вртоглавица, – **од** шала, **од** прича, **од** некаквих заједања која пролажаху једна кроз друга као зупци гребена (65).

2. Један од стилских поступака у „Злом прољећу” јесте и **кумулација** и то посебно онај тип кумулације гдје се сви координирани хомофункционални чланови обавезно везују за исти референт. Међутим, та једначитост референта не подразумијева и исто значење јединица у низу, јер подударно значење неминовно би довело до таутологије и плеоназма што претпоставља одсуство и комуникативне и стилистичке вриједности њихове. Стилистичка маркираност ових примјера је последица семантичког суодноса јединица, везаних за исти референт, тј. гомилања језичких јединица које се односе на исту ствар.

– **Једна плавокоса Словенка, жена официра Перхинека, њежна и врло фина, која је патила од досаде у тој црногорској вароши**, направи нам по мјери народне ношње (266);

– А док се та нијема сила разлиста под сунцем у густо зеленило, ми ћемо већ бити **поробљена земља, нешто као зелени кокошарник, безимено, прогутано, замрачено пространство, забран један и само осредње ловиште гдје побједнички пси кољу** (165);

– Мост на Кутку, **стари, дрвени, из времена краља Николе**, бјеше пао под вјетром, а други се на том мјесту неће ни градити (206);

–... и онда би се извалио да се сунча на обору, **бос, голотрб, огроман и бестидан**, жалећи се како му снаха и син не дају ништа да једе... (209);

–... али тада **Марица, ћерка комите Сајка Доселића, прћоноса и мршава**, рече да је тај загрљај намијењен мом стрицу Тају Бранкову, а не мени (48);

– Пожури човјече – тамо је лијепа **Ива Ђеремића, танка као бреза, мала срна** (70).

– Само **Гавро Гривић, онај с опаленим лицем, волујским плећима и коњском снагом**, могао је да се такмичи с њим (60).

–... а онда Ђоко Ђошић, **румен, с грбом краља Николе, и Милоња Мимовић, у жандармској блузи, руњав као медвјед, брадат, с фишектарима и ножевима оштрим с обје стране** (54).

Из наведених примјера видимо да свака од јединица које се набрајају, код овог типа кумулације, носи и посебан смисао, једну значењску компоненту више и ту се о некој потпуној семантичкој подударности не може говорити. Као што смо истакли, сваки наредни елеменат кумулације одликује се самосвојним, специфичним значењем, чиме се модификује, конкретизује и проширује семантичко поље референта. Отуда кумулација овдје подразумијева и допуњавање јер сваки нови члан у низу понавља архимску и додаје диференцијалну семантичку компоненту што омогућује сваки пут различито представљање референта чиме се ствара снажна екстресивна слика као посљедица семантичког суодноса координираних јединица и њихове синтезе.

3. Уочљиво је да Лалић остварује ефектан стилски утисак и интерпункцијским знацима и то превасходно онима који обиљежавају **паузе** (зарез, двије тачке, црта) и на тај начин превазилази неподударност која постоји између писане и говорне ријечи у интонацији, темпу, паузи и др. Пауза је некад краћа, некад дужа и те дужинске варијације Лалић различито обиљежава. То може бити означено са три тачке што представља најдужи тип паузе и која код писца није много заступљена.

– За њих сам ја... Не знам шта сам (30);

– Како би било да побјегнем док још не знају да сам будала?... И куд да бјежим?... (139);

– Он се закашља и промрмља: „Дави ме ђаво...” (139);

– „А то... А тако” говораше Мимовић одмичући (158);

– Тако – до марта... (459);

– „Немој оцу да казујеш”, рече и опет се изви од бола. „Немој... (566);

– Затим – сврака... Прогласили су да је она турска птица и да лети свуд гдје је „турско” и да даље не смије (347).

3. 1. Црта је најприсутнији облик означавања паузе у Злом прољећу. Но, без обзира на дужину паузе неоспорно је да свака од њих подједнако утиче да се садржај истакне, да текст постане тонски неуједначен, изломљен, динамичан, посебно кад последице паузе, на било који начин обиљежене, слиједи једна или двије садржинске цјелине. Примјери у којима је пауза означена цртом показују велику разноврсност, у њима црта има често различите функције: некад је у функцији поентирања, некад у обиљежавању уметнуте реченице, некад у фуницији набрајања што значи да каткад преузима службе других интерпункцијских знакова.

– Чувај народе, видиш – рањеника... (550);

– Па опет оно плаво – лептирови (529);

– Тада су почели кавгу с беговима и полако их истиснули – сами (346);

– Па ако, јер ова међа што је сад браним – посљедња је (293);

– Качаранда бјеше незадовољан – без дувана (336);

– Али није довело – пребрзо је дошао крај (450);

– Изиђосмо на улицу – тишина (432);

– Отворише се широм врата а он свечано уђе и, водећи је за руку – као неку залуталу овчицу – уведе Цану (64);

– Отуда је он пропјевао – и то је једини његов отпор природи и судбини – а кад пјева чудновато: уопште не муца и не затеже... (69);

– Ива одједном тако слична својој старијој сестри, отежала – јер љепота је тако пролазна – бјеше изашла да их скупи (92);

– Преко грмља гледам под собом сву долину ријеке Међе, дугу и уску, испод Мучња, гдје се ређају тмурна села – Утрг, Међа и Бреза, цестом пресјечена у проширеној равници крај Лима (39);

– То нам је било једино позориште брезанско, међанско и утршко заједно (61);

У наведеним примјерима, као и у свим другим издвајањима (обилеженим паузама) врши се поентирање, које се састоји у истицању информативног садржаја завршног сегмента, тј. у сигнализирању и потенцирању оних чињеница које су врло важне, интересантне, неочекиване, драматичне, а да би их пренио снажно, писац изрицање таквих садржаја одлаже, на тренутак или дуже, а таквим ишчекивањем и подстицањем на информацију која слиједи добија се много.⁴

3. 2. У означавању паузе Лалић често комбинује двије тачке и црту чиме се усложњава ефекат паузе.

– Зато не могу и нећу – за пуку радозналост која се гајила у овим шумама, заклоњена брдима и растуреношћу, па би сад хтјела да зна како изгледа, а то изгледа горе него пакао: кад се огроман глад расцвјетао одједном запали и задими људским месом – тако то изгледа (72);

– Са жаљењем погледах ту руку из града, избјеглицу: многе навике што их је тамо стекла – мораће овдје да заборави (34);

– Враћа се из планине, из Жељина, низ Пискаву Долину Којо Милетић и опет виче: виче као луд и као да је пожар угледао, и као да се дави и онда – као да му кажу гуле са жива тијела (59).

– Отада је он пропјевао – и то је једини његов отпор природи и судбини – а кад пјева чудновато: уопште не муца и не затеже, и глас му је лист и снажан с једном пријатном металном продорношћу (60).

3. 3. Навешћемо и неколико примјера простог издвајања реченичних конституената употребом зареза с обзиром на то да су код претходно наведених формални показатељи издвајања цртица и двије тачке.

– Никад, откад постоји, црна и прецрна, није имала толико топова... (84);

– Уз уски пропланак један танак поточић изведе нас на горње језеро, бистро и ледено, у које се цијеђаху сњежнички извори... (241);

– Посљедњи вис, огојен вјетровима, искежен провириваше из облака... (241, 242);

– Буђење је – као да се извлачим из јаме, мрачне и уске, да бих упао у празнину од које стрепим... (27).

⁴ Љубомир Поповић, *Експресивна сегментација реченице и њена комуникативна структура*, Посебан отисак Зборник за филологију и лингвистику, XXI/2, 1978, 143.

Дакле, употребом зареза или цртице реченица се рашчлањује тако што се реченични члан испред или иза којег долази пауза интонационо издваја из своје околине, не мијењајући при том реченичну позицију. На тај начин се осамостаљивањем, према одређењу Радоја Симића⁵, постижу „преломи и интервали у интонационој линији којима се читаоцу дочарава хијерархија у мотивским низовима какву му предложи приповједач”.

С циљем да укажемо на особеност организације језичког исказа у Лалићеву дјелу⁶ и у том смислу на типичне поступке преуређења нестилематичних у стилематичне реченичке структуре, у наведеном тексту смо се бавили поступцима интензивирања (тј. понављања, репетиције) кумулирања и осамостаљивања.

Ми смо их овдје, из методолошких разлога, издвојено посматрали, мада се често кумулација и репетиција прожимају појачавајући тако и стилски ефекат.

Zorica RADULOVIĆ

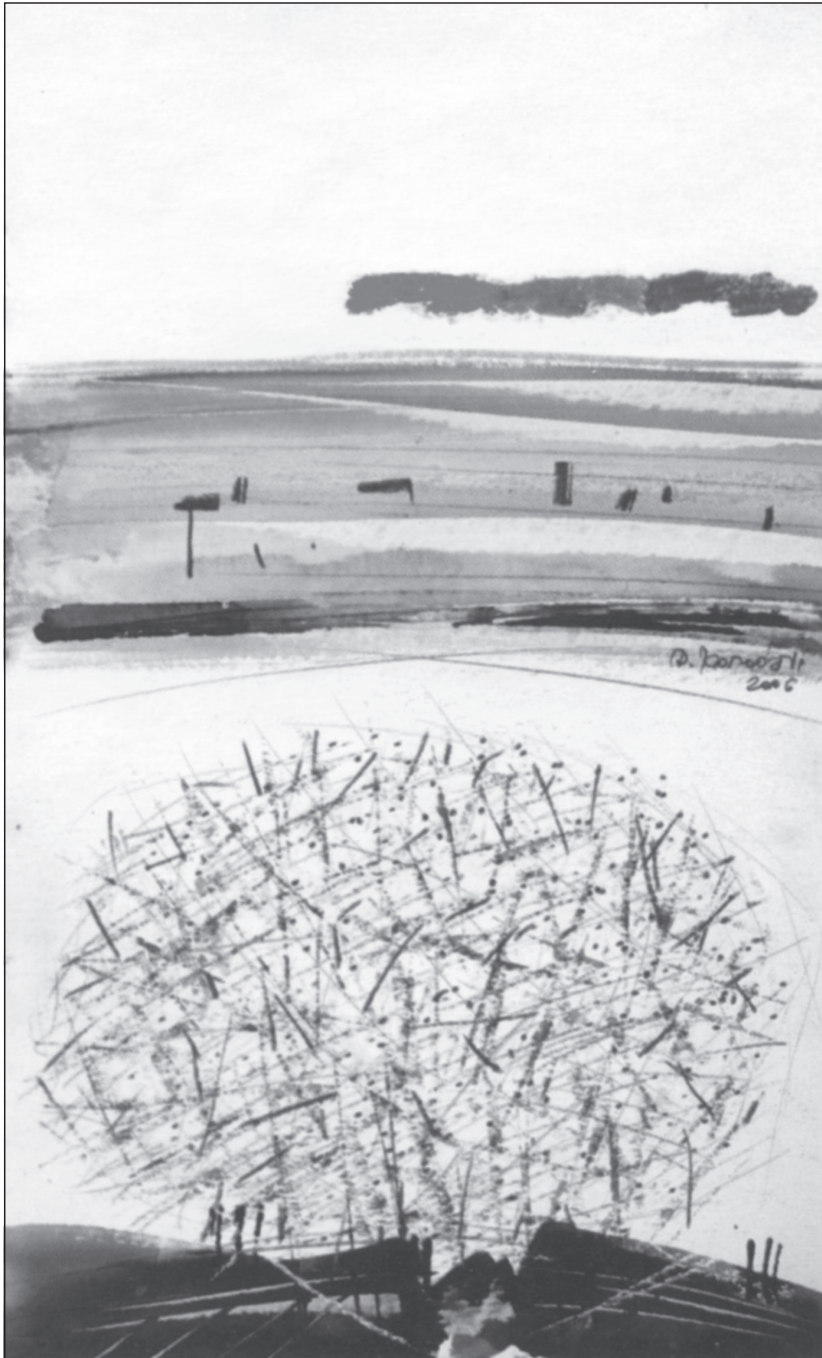
PROCESSES OF SHAPING THE TEXT IN „BAD SPRING”
BY MIHAILO LALIĆ

Summary

This paper analyses some narrative methods Mihailo lalić employs in *Zlo proљеće*. These are primarily repetition, cumulating, and pauses that help his text achieve effective stylistic impression as well as make its organization of the given linguistic material unique.

⁵ *Граматичка и интонацијска структура прознога дјела Милоша Црњанског*, Књижевна историја, XI/41, Београд, 1978,47.

⁶ О језику овога писца постоји монографија Милорада Ђорџа, *Језик и стил Михаила Лалића*, Приштина, 1968.

Драган Караџић, *Моје нешто*, 50 x 30, комб. техника, 2006.